

Gombocz Zoltán.

1877. június 18 — 1935. május 1.

Reszkető kézzel nyúlunk a tollhoz, hogy képet próbáljunk rajzolni Gombocz Zoltán pályafutásáról, munkásságáról és tudománytörténeti jelentőségéről. Idestova fél éve lesz ugyan, hogy itt-hagyott bennünket, mégis reszket a kezünk, mikor róla készül írni, mégis frissen lüktet a seb, melyet május elseji megrendítő búcsúja ejtett rajtunk. Tudjuk, csak halandó porát adtuk vissza az anyaföldnek, hisszük, hogy halhatatlan lelke csillagként tündököl majd a magyar égbolton . . . Tudjuk, hisszük mindezt, mégis oly nehéz beletörődni abba a gondolatba, hogy tudományos életünkben hiányozzék az ő megtermékenyítő, irányító, alkotó szelleme, hogy apró kétségeinkben és súlyos válságainkban hasztalan keressük majd az ő jóságot sugárzó meleg tekintetét, talpraesetten bölcs szavait. Nem tudjuk megszokni a nélkülevalóságot s úgy érezzük, hogy lelkünkben eleven valóságként él ő ma is, mikor már történeté magasztosult, aminthogy történeti tekintélyként tiszteltük akkor is, mikor még köztünk járt-kelt.

Gombocz Zoltán a született, az ellenállás, erőfeszítés nélkül hódító és mindenkitől kivételesnek elismert tehetség iskolapéldájának, a sokoldalúsága és belső feszültsége ellenére is nyugodt egységbe összhangelódó erő mintaképének látszik. Olyan benyomást kelt, mint az egyenes medrében fegyelmезetten tovahömpölygő nagy folyam: forrásai kiapadhatatlanok, tiszta vízében messziről, mélyről hozott kincsek vannak föloldva, örvénytelenül sima sodra malmokat hajt, hajókat hord, s folytában fölfrissül a levegő, partján üdül a természet és virul az emberi műveltség.

Sopronban, a magyar műveltség nyugati végállomásán született és élte le gyermekéveit. Otthon és iskola egyaránt elősegítette a túlságosan komoly gyermek szellem-, jellem- és kedélybeli készségeinek kisarjadzását. Édesapja, Gombocz Miklós, a nagymúltú evangélikus liceum kiváló tanára, majd igazgatója, városszerte híres volt filozófiai készségéről, lényegnéző elfogulatlanságáról

és keresetlen nagylelkűségéről, míg édesanyja, Lehr Berta, a magyar közművelődésben nemzedékeken át sokszorosán kitűnt Lehr-család sarja, fényes nyelvtelhetségével, bámulatos olvasottságával, finom műveltségével és az esztétikum iránt való fogékonyságával vívta ki környezete tisztelőjét. — Lehetetlen már itt észre nem vennünk, hogy a szülőknek ezek a jellemvonásai Zoltánba is átöröklődtek, sőt emberi és tudósi egyéniségének alapelveivé, kikristályosodási támpontjaivá váltak.

Az öröklött tehetség meg családi hagyomány finom erezetének rendezése, összefogása és egy irányban vezetése az iskolára hárult. Bár minden tárgyban a legkitűnőbb tanulóknak bizonyult — VII-VIII. osztályos korában a „mester“ jelzővel tisztelték meg diák társai —, érdeklődése és szeretete részben még ösztönösen, részben már célgyanító tudatossággal az irodalmi és nyelvi tanulmányokra kezdett összpontosulni. Tanárai közül Haniffel, Thiering és a ma is élő Fejér Lajos tett rá ilyen irányban legmélyebb, tán sorsdöntő hatást. Ezek a jeles tanáremberek nemcsak hogy figyelemmel kísérték a filológia körében történő eseményeket, nemcsak hogy maguk is dolgoztak — saját gyönyörűségeikre —, hanem érdekes tapasztalataik, értékes ismereteik átadásához, tárgyük megkedveltetéséhez is értettek, sőt arra is volt érzékük és bátorságuk, hogy tehetséges tanítványaikat ki-kicsalogassák, majd ki-kiküldjék a tankönyvtudomány szűkös celláin túl elterülő szabad mezőkre. Ha valahol, Gombocz Zoltán lelkében fogékony talajra hullott a mag: e szellemi kirándulásokon távlatokat és munkalehetőségeket látott meg, célpontokat és eljárásokat ismert föl. Nőttön-nőtt most már szomjúsága, de a kielégülés bizalma, képessége is: egyre többet és bátrabb szemmel olvasott, közben el-elgondolkozott, az olvasottakról véleményt formált, bírálatot gyakorolt; ha hézagokat vett észre, saját erejéből iparkodott kitölteni, ha ellenmondásba botlott, próbálta áthidalni. Széleskörű olvasottsága, bámulatos emlékezőtehetsége, formaérzéke és önálló tudományos munkára való hivatottsága a liceum önképzőkörében, a történelmi nevezetességű Magyar Társaságban bemutatott dolgozataiban, pályamunkáiban tűnt először ki. Nem a bárkinek elérhető olcsó habérokra pályázott, a kérdéseknek nem a könnyű végét fogta meg, hanem a súlyos, a másoktól óvatosan elkerült problémák vonzóit, amint már három éves korában sem elégítette ki igényeit a könnyű játék: míg pajtásai üresen tologatták a sámedlit, ő súlyo-

sabbnál súlyosabb tárgyakkal rakta, tömködte tele s aztán görnyedezve, komoly önelégültséggel, de kérkedés nélkül vonszolta tova.

Édesapja jogásznak szánta, s az engedelmes fiú szemrebbenés nélkül köszönte meg a római jognak karácsonyi ajándéku előlegezett tankönyvét, pedig amint később bevallotta, boldogtalannak érezte volna magát a könnyű érvényesüléssel kecsegtető, de természetétől vadidegen pályán. Csak az utolsó pillanatban következett be a kedvező fordulat: az érettségén kormányképviselői minőségben jelen volt Fröhlich Izidornak sikerült rábírní az apát, hogy a vizsgálaton roppant tudásával föltűnt s nyilvánvalóan tudósnak született fiút a tanári pályára adja, s kérje a rövidesen megnyíló Eötvös-Collegiumba való fölvételét.

1895 szeptemberében magyar és francia szakos tanárjelöltnek be is iratkozott a budapesti egyetem bölcsészeti karára, miután érettségi bizonyítványa alapján harmincadmagával fölvették az Eötvös-Collegiumba is. — Az egyetemen és a Collegiumban töltött négy esztendő a szorgalmas továbbképzés, erőgyűjtés és a céltudatos szakbeli fölkészülés ideje volt. Kedvvel és rengeteget olvasott ezentúl is, óriási haladást ért el nyelvismereteinek tökéletesítésében és gazdagításában, könnyűszerrel meglepő jártasságot szerzett a magyar, a francia, sőt az egyetemes irodalomban is, ám igazi érdeklődéssel, hű vonzalommal és a hivatottság lelkes odaadásával mégis csak a nyelvtudományhoz szegődött. Megismerkedett Vámbéryval, hallgatta Simonyi magyar nyelvtörténeti előadásait, de filológiai és nyelvészeti útravalója javát — saját elbeszélése szerint — Becker F. Ágosttól és Szinnyei Józseftől kapta. Az ő szakavatott és figyelmes vezetésük alatt sikerült megismerkednie egyfelől az általános nyelvtudomány alapelemeivel és módszertanával, másfelől a romanisztika, a finnugor nyelvhasznítás meg a történeti magyar nyelvészet teljes anyagával. Tanárainak mihamar szemet-szúrt a finommodorú tanítvány nagy műveltsége, roppant energiája, fölfogó és megtartó képessége, ítéletének találó szabatosága, s ezért szinte egymással vetélkedve igyekeztek magukhoz, illetőleg tudományszakukhoz édesgetni. Felkészültsége alapján egyformán biztató eséllyel indulhatott volna a romanisztika és a finnugor nyelvészet önálló művelésére, s nyilván Szinnyei diplomáciai sikerének köszönhetjük, hogy a fiatal tudós választása a magyar szempontból fontosabb nemzeti tudományra esett.

1899 tavaszán letette a tanári szakvizsgálatot, rövidesen rá a bölcsészetdoktori szigorlatot is (finnugor-magyar nyelvészetből mint főfárgyból, magyar irodalomtörténetből és francia filológiából, mint melléktárgyakból), majd fárasztó pedagógiai szolgálat után 1900 májusában középiskolai tanári képesítést nyert. Végül egyetemi tanulmányainak méltó befejezéseként ugyanaz év június elsején sub auspiciis regis doktorrá avatták.

Az Eötvös-Collegium, amelynek már mint növendék négy éven át jelessége, szemefénye volt, mindjárt az egyetemi képesítések után — 1900 július 3-án — tanárává hívta meg. Szerencsésebb, mindkét oldali hatásában üdvösebb választás nem eshetett volna: a fiatal tanárnak nem csekély része volt abban, hogy az erőteljű duzzadó új intézmény szinte egy csapásra hivatása magaslatára lendült, a Collegium meg ihlető légkört szolgáltatott a kezdő tudósoknak arra, hogy istenáldotta nevelő és teremítő tehetsége teljes pompájában bontakozzék ki. Amint lehetetlen a Collegium arculatán báró Eötvös Loránd és Bartoniek Géza jellegzetes vonásai mellett föl nem ismernünk Gombocz lelkiségének fontos elemeit, lehetetlen szó nélkül átsiklanunk azon a tényen is, hogy Gombocz alkotó munkásságának delelése éppen a collegiumi tanárság 14 esztendejére esik.

Mielőtt rátérnénk Gombocz tudományos munkásságának ismertetésére, helyénvaló lesz — ha csak krónikás szárazsággal is — utalnunk külföldi tanulmányútjaira és az élete külső körülményeiben, hivatali elfoglaltságában bekövetkezett jelentősebb változásokra. 1899 nyarát Párizsban töltötte, s ez alkalommal a Collège de France laboratóriumában megismerkedett a Rousselot-féle kísérleti fonétikával; az 1903—04. tanév folyamán Lipcsében, Párizsban, Upsalában és Finnországban végzett fonetikai és különféle nyelvtudományi vizsgálatokat; 1905-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta; 1906-ban a budapesti egyetem Bölcsészeti Kara az „általános fonétika és finnugor hangtan“ című tanszakból magántanárává képesítette; 1914-ben a kolozsvári egyetem az urál-altaji, 1921-ben a budapesti egyetem a magyar nyelvtudományi tanszékre hívta meg; az 1927—28. tanévben vendégtanárként a berlini egyetemen tartott előadásokat; 1927-ben az Eötvös-Collegium igazgatójává neveztetett ki; 1933-ban az Akadémia igazgató tagjává és I. osztálya elnökévé, 1934-ben pedig a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának dékán-

jává választatott; 1905—1914-ig, Kolozsvárra kerültéig, majd Budapestre visszatérve 1922-től a Magyar Nyelv egyik szerkesztője volt s 1930-ban a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztését is átvette Szinnyei kezéből. — Sok minden kimaradt ebből a fősorolásból: említetlen hagytuk a különféle bizottsági és tanácsi elfoglaltságokat, a felsőházi tagságot és az előadói, igazgatói meg elnöki tisztségeket egész sorát, amelyekkel élete utolsó évtizedében közművelődési, pedagógiai, valamint tudományos társaságaink elhalmozták. Nem tudott kitérni az ilyen megtisztelő formában egyre több oldalról jelentkező kötelességek vállalása elől, jóllehet aggódva látta, hogy hova-tova alig marad ideje, energiája tudományos kutatásainak folytatására, fontosabbnál fontosabb terveinek megvalósítására.

Gombocz Zoltán irodalmi munkássága — pontos adatait az alább közölt könyvészeti jegyzék foglalja magában — tekintélyes terjedelmű, rendkívül sokoldalú, tudománytörténeti tekintetben meg szinte fölmérhetetlen. Köre kiterjed az általános nyelvészetre, a fonétikára, a finnugor és az altaji nyelvhasznításra, valamint a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudomány minden ágára. Ez a sokrétű, gazdag termés mégis szerves egységbe simul össze: egységbe forrasztja Gombocz tudós egyéniségének verőfénye, mely éppúgy ott csillog a kis cikken, mint a nagy monográfiákon, az etimológiai adalékokon éppúgy, mint a legelvontabb nyelvbölcseleti fejtegetéseken; de egységbe forrasztja Gombocz tekintetének műszernyi finomsága, szemléletének átfogó ereje is, amely érzi és érezteti a látszólag egymástól független jelenségek és különböző síkokon található nyelvi tények távoli kapcsolatát, belső összefüggését, egyazon rendszerbe tartozását. Az áttekinthetőség érdekében mégis szükségesnek találjuk Gombocz nyelvtudományi munkásságát tárgykor szerint szétszabdalni és parcellánként ismertetni.

Gombocz már fiatal kora óta éber figyelemmel kísérte a szellemi tudományok terén fölfogás és módszer tekintetében végbemenő változásokat, kezdeményezéseket, irányokat és elméleteket, s amiben haladást látott, amit életrevalónak ítélt, azt a magyar anyagon is kipróbálta. Nem véletlen, hogy ő ismertette meg a magyar szakkörökkel az utolsó félszázad minden számottevő nyelvtudományi áramlatát az ú. n. új-grammatikus iskolától

Saussure-ig. De már pályája legelején sem érte be a személytelen ismertető, a szorgalmas közvetítő, az átültető tiszteletreméltó szerepével: éles szeme mindig talált igazítani valót, továbbfejleszthetőt. Nagyon tanulságosak ebben a tekintetben a *Jelenkori nyelvészet alapelvei* (Nyr. XXXI), *Nyelvtörténet és lélektan* (Nyr. XXXI—XXXII), *A nyelvek egysége* (Szerda 1906), *Képzettársulás és jelentésváltozás* (MNY. VII), *Nyelvtörténet, lélektan, társadalmi lélektan* (Társadalomtudomány I), *Változás és törvény a nyelvtudományban* (u. o.), *Leíró nyelvtan, történeti nyelvtan* (MNY. XXIII), valamint a *Nyelvhelyesség és nyelvtudomány* (MNY. XXVII) című dolgozatai. Írójuk hálára kötelezte a tudomány magyar munkásait, mert új szempontokkal, friss elvekkel, korszerű eszmékkel bővítette látókörüket, de nagy szolgálatokat tett kifelé is, mert a túlnyomóan indogermán nyelvi tényekre épített elméleteket megtisztította az egyoldalúság hibáitól. — A *kapott* és az *adott* aránya lassanként egészen megváltozott: végig figyelemmel kísérte ugyan a külföld újításait, örömmel üdvözölt ugyan minden értékes vívmányt, de hova-tova egyre jobban belemélyedt önálló nyelvfilozófiai és nyelvlélektani vizsgálataiba. Minden föltétele, kelléke megvolt, hogy függetleníthesse magát, hogy a legeredetibb úttörőkkel, a leghivatottabb rendszeralkotókkal fölvehesse a versenyt. Aki elolvassa az *Állathivogatók és állatnevek* (MNY. VII), *Hangutánzás és nyelvtörténet* (MNY. IX), *Nyelvtörténeti módszertan* (MNYK. I. 1), *Jelentéstan* (Tudományos Gyűjtemény 16.), *Mi a mondattan?* (MNY. XXV) és a *Funkcionális nyelv szemlélet* (MNY. XXX) című tanulmányokat, bajosan tudná eldönteni, min csodálkozzék inkább: a pozitív ismeretek tömegén, a tapasztalatok bőségén, vagy a kritika fegyelmezettségén, az eredeti meg látások mélységén, az átfogó képesség nagyságán? Igazában nem is csodálkozik az olvasó, mert a gondolatmenet oly logikusan egyszerűnek, az eredmények oly természetesen folyóknak, önként kif eszlőknek tűnnek föl, mint valami rég ismert elemi igazságok. Majd csak a jövőendő mutatja meg, milyen hatásuk lesz Gombocz e klaszikusan tömör tanulmányainak nyelvészetünk alakulására. Annyit azonban már most is bizvást megállapíthatunk, hogy a nyelvi élet szövevényét nálunk eddig senki sem oldozta Gomboczhoz hasonló rátermettséggel és sikerrel, sőt arról is meg vagyunk győződve, hogy általános nyelvtudományi tanulmányainak egyikét-másikát az egyetemes szakirodalom legsűrűbben emlegetett

termékei, büszkeségei közt tartanak nyilván, ha... nem magyarul, hanem valamelyik világnyelven jelentek volna meg.

Fonétikai irodalmi munkássága aránylag kisebb méretű, mindazonáltal felette becses, kivált ha figyelembe vesszük, hogy ez a nélkülözhetetlen nyelvészeti segédtudomány nálunk máiglan mostohagyerek-számba megy. Gombocz érdeklődését alkalmasint Balassa kezdeményezése és a külföldi szakirodalom rohamos föllendülése ébresztette fel. Külföldi útjain alkalma nyílt az elemekkel és eljárásokkal közvetlen közléről is megismerkedni, szakszerű tanulmányokat folytatni és a magyar nyelvre vonatkozólag hézagpótló vizsgálatokat, méréseket végezni. — Mellözve a hazai nyelvészek és nyelvpedagógusok tájékoztatására szánt pompás cikkeinek és tanulságos fonétikatörténeti értekezéseinek fölsorolását, csak az eredeti megállapításokban bővelkedő *Zur Phonetik der ungarischen Sprache* (MO. 1907—08) és a *Magyar palatogrammok* (NyK. XXXVIII) című nevezetes dolgozatokat, úgyszintén az egyetemi előadásai alapján kiadott *Magyar fonétika* című népszerű összefoglalást emeljük ki.

Finnugor nyelvtudományi kérdésekkel pályája elején foglalkozott behatóbban. A vogulon kezdte (*A vogul infinitivus*, NyK. XXVIII; *A vogul nyelv idegen elemei*, NyK. XXVIII; *Adalékok a vogul nyelv török elemeihez*, NyK. XXXI; *Adalékok a obi-ugor nyelvek szókészletének eredetéhez*, NyK. XXXII), majd a többi rokon nyelvben is akkora jártasságot szerzett, hogy könnyedén mozoghatott a finnugor nyelvészet egész területén, sőt a szamojéd hangtanban is. Legmaradandóbb alkotása e téren a *Zur finnisch-ugrisch-samojedischen Lautgeschichte* c. tanulmány (Festschrift Vilhelm Thomsen), amelyben azt mutatta ki, hogy a finnugor *s-hangnak a szamojédban t, a finnugor *ś-hangnak pedig a szamojédban s a szabályos megfelelője, vagyis a finnugor s hangok kétfélesége az uráli alapnyelvre nyúlik vissza.

A fonétikához és a finnugor nyelvészethez hasonlóan az altaji nyelvhasználat terén is fiatalabb éveiben dolgozott legserényebben és bátran mondhatjuk: úttörő eredménnyel. Voltaképpen autodidakta volt, de a tanulmánya tárgyául választott nyelvek játszói meghódítása, probléma-fölismerő és megfogó képessége, finoman kiművelt kritikai érzéke és módszerbeli iskolázottsága eleve biztosította munkája eredményességét. Idevágó dolgozatai közül terjedelem és fejlődéstörténeti jelentőség tekintetében kiemelkedik

az *Altaji nyelvek hangtörténetéhez* című (NyK. XXXV; némi módosítással németül is megjelent a KSz. XIII. kötetében), amelynek első fejezete a rotacizmus és a lambdacizmus sarkalatos kérdését vizsgálja, második pedig a mongol *d* hangnak a törökségben mutatkozó kétféle megfeleléséről és ennek föltehető nyelvtörténeti előzményéről szól.

Bár e szerint Gombocz a fonétika, a finnugor nyelvészet és az altaji nyelvhasználat területén gyors tájékozottságra, tökéletes szakavatottságra tett szert és itt is, ott is kimagasló eredményeket ért el, a nyelvtudomány e tartományainak öncélú művelésétől hamar visszavonult. Végzetes hiba volna azonban ezért holmi kiábrándulás vagy éppen csapodár tétovázás gyanújával illetnünk. Nyilván a tudásszomj, a tökegyűjtés szenvedélye és a másra, nagyobbra rendeltetés ösztöne hajtotta egyre tovább. Holta napjáig éber figyelemmel kísérte mind a fonétika, mind a finnugor, mind az altaji nyelvészet sorsát, kitűnően ismerte és alkalomadtán értékesítette is a szakirodalom újabb eredményeit, de érdeklődésének, tudományos becsvágyának súlypontja hova-tova egészen a magyar nyelvészet területére tolódott át. Itt és ekkor tünt aztán ki, mit ér az a sokoldalú előismeret, tapasztalat és készség, amellyel előzőleg fölverte magát.

Tulzás nélkül elmondhatjuk, hogy nincs a magyar nyelv-tudománynak olyan része, — még porcikája sem lehet sok —, amelyet tüzetesen ne ismert, lelkiismeretesen át ne dolgozott s — ami ezzel egyértelmű — új adalékokkal, észrevételekkel, megállapításokkal ne tökéletesbített volna. Kezenyomát ott találjuk hangtanunk, szóképzésünk, szóragozásunk, jelentés- és mondattanunk minden fontosabb fejezetén. Természetesen lehetetlen volna föl-sorolnunk mindazokat a cikkeket, ismertetéseket és szómagyarázatokat, amelyekre itt gondolhatunk, de nem hagyhatjuk idézetlenül a következő alapvető tanulmányokat: *A magyar a-hangok történetéhez* (NyK. XXXIX); *A tővégi magánhangzók kérdéséhez* (MNy. V); *A magyar magánhangzók történetéből* (MNy. VIII); *Egy ismeretlen képző* (NyK. XLV); *A magyar mélyhangú é kérdéséhez* (MNy. XVI); *A v-tővű névszók történetéhez* (MNy. XVIII); *Az Oslu nemzetségnév eredete* (MNy. XX); *Sömör* (MNy. XX); *Osseten-Spuren in Ungarn* (Streitberg Festschrift); *Ossètes et Iazyges* (REH. III); *Magyar történeti nyelvtan* II rész: *Hang-történet*; III. rész: *Alaktan* (G. Z. egyet. előadásai alapján kiadta

a. Bölcsészettanhallgatók Árpád Bajtársi Egyesülete); *Örs és Orkény* (MNy. XXII); *Jelentéstan* (Tudományos Gyűjtemény 16. sz.); *A tövégi magánhangzók kérdéséhez* (MNy. XXIII); *Geschichte der ungarischen a-Laute* (UngJb. VIII); *Történeti magyar nyelvtan* V. rész: *Mondattan* (G. Z. egyet. előadásai alapján összeállította dr. Hegyi Károly); *Über die Haupttypen der Ungarischen Verbalformen* (UngJb. X); *Über die ungarischen reflexiven Verben* (SUS. Toim. LXVII).

Nem szeretett róla beszélni, de kétségtelenül az volt eltökélt szándéka, hogy az efféle előkészületi részletmunkáknak és közre soha nem adott egyéb vizsgálatainak eredményeiből kidolgozza majd a régóta várva-várt — és méltán tőle várt — korszerű rendszeres magyar történeti nyelvtant. „Remélem — mondotta a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1934. január 22-i közgyűlésén —, hogy a tisztelt Társaság előtt néhány év múlva a tervezett munka befejezéséről tehetek jelentést.“ Fájdalom, ez a reménye, ez a reményünk nem teljesedhetett be. A nagyszabású műnek csak egyetemi előadásokból kikövetkeztethető tervrajza és egyes töredékei maradtak ránk, hogy láttukra még élénkebben érezzük a munka megjelenéséhez fűzött reményeink jogosságát és mostani veszteségünk nagyságát. Az a gondolat nyújt valamelyes vigasztalást, hogy a szerencsésebb tanítványoknak, utódoknak sikerül tán az örökségül hagyott vázlat kereteit a mester szellemében kitölteniök s nyelvtudományunkat az így megmentett drága csonkkal úgyahogy kárpótolniuk. Ez a gondolat nyújt valamelyes vigasztalást, bár igen jól tudjuk, hogy az irodalmi árvák fölnevelése mindig végtelenül kényes és teljes sikerrel soha nem járó feladat, sőt azal is tisztában vagyunk, milyen ritka, kivételes adománya az égnek a Gombocz-típusú tudós, aki az anyagnak is korlátlan ura és a magasabbrendű synthesisnek is mestere.

Gombocz magyar nyelvtörténeti munkásságának másik legkiforrottabb, legnagyobb szabású terméke a *Magyar Etymologiai Szótár*, amelyet rokonlelkű tudóstársával és hűséges barátjával, Melich Jánossal együtt készített. Ez a mű tüzetesség és teljesség, nagyvonalú elvszerűség és lelkiismeretes aprólékoság tekintetében a nagy nemzetek szakirodalmában is páratlanul áll. Többet, sokkal többet nyújt, mint amennyit a szabványos etimológiai szótárak nyújtani szoktak, s amennyire annakidején készítői is vállalkoztak: ők nem elégszenek meg eddigi szófejtő irodalmuk szétszórta

heverő eredményeinek kritikai leltározásával, hanem szókészletünknek lehetőleg teljes anyagát igyekeznek földolgozni. A tulajdonnevek éppúgy érdeklik őket, mint a közszók, az állathivogatókra, a hangutánzó és hangfestő szavakra, az osztálynyelvek különlegességeire és a gyermeknyelv kezdetlegességeire éppúgy kiterjed figyelmük, mint az irodalmi és köznyelv komoly polgáira, mert világosan látják és meggyőzően szemléltetik, hogy a nyelvnek ezek a rendesen méltatlanul mellőzött elemei megbecsülhetetlen művelődés- és nyelvtörténeti, glottogóniai és lélektani tanulságokkal gazdagítják ismereteinket. Az anyag körének illetően értelmű tervszerű kibővítése viszont azzal a következménnyel járt, hogy a szerzők a rostálás munkája mellett körülményes adatgyűjtést és úttörően eredeti vizsgálatokat is kénytelenek voltak végezni. Abban a tekintetben is előnyösen különböznek szótáríró elődeiktől, hogy szócikkeikhez teljességre törekvő könyvészetet is csatolnak s ezzel rendkívül megkönnyítik a részletek iránt érdeklődők, nemkülönben a későbbi kutatók dolgát. — Végtelen kára a magyar nyelvtudománynak, sőt egész nemzeti tudományosságunknak, hogy ez a ragyogó mű is félbemaradt, és hiába keressük azt az embert, aki a folytatásban Melichnek egyenlőrangú munkatársa, Gombocznak csak megközelítőleg is méltó utóda lehetne.

Mi sem természetesebb, mint hogy Gombocz nem tudhatott, nem akarhatott megmaradni a tiszta nyelvészet szűkreszabott korlátai között. Ő, aki a részben is az egészet érezte, a formában is a létrehozó erőt kereste: a nyelvi tényeket a lélek visszfényének, az élet mintázatának, a művelődési és történeti folyamatok függvényének fogta föl. Tudta, hogy lélektani ismeretek nélkül sohasem férkőzhetünk közel a nyelv lényegéhez, de megmutatta azt is, hogy a nyelvtudomány pótolhatatlan szolgálatokat tesz a lélektan-
nak; hirdette, hogy történeti talaj híján légüres térben mozog a nyelvész, de Grimm Jakabbal együtt arról is szilárdan meg volt győződve, hogy „es gibt ein lebendigeres Zeugnis über die Völker als Knochen, Waffen und Gräber, und das sind ihre Sprachen“. Aki ilyen természetű tanulságokat kíván látni, aki ilyen kilátásokban akar gyönyörködni, okulni, Gombocznál avatottabb vezetőt keresve sem találhat. Mennyi finom lélektani meglepetés és művelődéstörténeti élmény kínálkozik pl. a *Régi magyar ételnevek eredetéről* (MNy. I) és a *Bor* (MNy. II) című sikksorozatokban kivált pedig a *Jelentéstan* című kis könyvecskében, a magyar tu-

dományos irodalomnak ebben a ritka igazgyöngyében! De ide vág Gombocz munkáinak az a kimagasló csoportja is, amely a török-magyar nyelvi kapcsolatok szövevényével foglalkozik. Ez a végtelenül fontos, de éppannyira kényes kérdés évszázadokon át izgatta a kedélyeket, s bár tagadhatatlan, hogy a vita során egyesek előzőleg is rátapintottak az igazságra, Gomboczé az érdem és dicsőség, hogy a szöveget biztos kézzel kibogozta. Munkái, elsősorban a *Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink* c. terjedelmes tanulmánya (MNy. III), a *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* c. klasszikus könyve (SUS. Toim. XXX), valamint *A bolgár-kérdés és a magyar hunmonda* c. nagyjelentőségű cikke (MNy. XVII) alkalmasint végérvényesen tisztázták nyelvünk honfoglaláselőtti török jövevényszavainak eredetét, a török-magyar érintkezések történeti háttérét és művelődéstörténeti jelentőségét. Ha ezekhez hozzávesszük még az *Árpádkori török személynveink* (MNy. X) meg a *Magyar őshaza és a nemzeti hagyomány* (NyK. XLV—XLVI) címen mintaszerű módszerrel megírt szebbnél-szebb tanulmányokat, jóformán együtt kapjuk azokat a legfontosabb forrásokat, amelyekből a magyar múlt sarkalatos kérdéseire vonatkozó mai ismereteinket meríthetjük. Megelégedéssel, örömmel tapasztalhatta Gombocz, hogy e munkáinak eredményei a magyar őstörténet-kutatás legbiztosabb pilléreibé váltak, s tanításának lényege nemzeti műveltségünk alkotórészévé szívdótt föl.

Gombocznak látnia kellett munkássága hatását, alapvető értékét, fejlődéstörténeti jelentőségét. Mutatni azonban sohasem mutatta, éreztetni azonban senkivel sem éreztette, mert embernek éppolyan volt, mint tudósnek: nagyvonalú, nemes és finoman tartózkodó. Ahogy a tudományos kérdéseket mindig az összefüggések nagy távlatából, az egyetemesség tisztult magaslatáról nézte, az egyént, az eseményeket, az életet is a filozofikus lelkek kiegyensúlyozottságával, fölényes derűjével szemlélte, értékelte. Keresetlen, közvetlen, lebilincselően kedves volt: megvetette a frázist, lenézte a „fesz és pöf“ bajnokait. Szerette fajtáját, de nem hivalkodott vele, szerette munkatársait, de csak hátuk mögött dicsérte őket, szerette tanítványait, de sokat kívánt tőlük. A megtestesült jóindulat, a magától kínálkozó szolgálatkészség volt, de lelke legbelsejébe nem engedett bepillantani. Az volt az érzésünk, hogy finom álarc mögé rejtőzik, az előkelő hanyagság,

a tettetett szenvtelenség álarca mögé. Ma már tudjuk, mit rejtgetett előlünk: gyengédségét, meleg jóságát.

Áldjuk a sorsot, hogy a miénknek született s kivételes tehetségét a mi tudományunk szolgálatában, irányításában, föllendítésében ragyogtatta. Áldjuk a sorsot, hogy nevelő közelben élhattünk, hogy emberi erényeit is megismerhettük és leplezetlenül kimutathattuk iránta érzett szeretetünket. Történeti tekintélyként tiszteltük, mikor még köztünk járt-kelt: eleven valóságként él szívünkben, mikor immár történetté magasztosult.

Zsirai Miklós.